

Боронь О. В.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

КИЄВОРУСЬКА МИНУВШИНА В ШЕВЧЕНКОВИХ ПОВІСТЯХ: ІСТОРИЧНИЙ ПІДТЕКСТ

Підготування академічного видання Шевченкових повістей, над яким спільно працюють Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Інститут джерелознавства Наукового товариства імені Шевченка в Америці, передбачає, крім текстологічного, також розгорнутий реальний коментар. У процесі роботи виникла необхідність поглибленого вивчення згадок про киеворуську минувшину, які часом мають прихований історичний підтекст, що потребує адекватного прочитання в межах художньої цілості твору. До окресленої проблематики вже зверталися Леонід Ушкалов та Василь Ів. Яременко, чії міркування у пропонованій статті подекуди розвинуто, окремі припущення аргументовано відкинуто.

Мета статті – виявити історичний підтекст імен та подій киеворуської доби, названих у Шевченкових повістях, також з'ясувати, враження від перебування в якому селі (Великий Листвен чи Малий Листвен) відбулися у фрагменті про Лиственську битву в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». На підставі кількох ознак у підсумку доведено, що Шевченко під час перебування у Седневі в 1846 та 1847 роках відвідав розташований неподалік (Великий) Листвен, який місцеві називали Лиственом, і ототожнив його із літописним містом відповідно до тогочасного рівня історичних знань.

Автор статті дійшов висновку, що нагадуючи про події киеворуської доби, Шевченко, таким чином, стверджував тяглість української історії від X ст. до своєї сучасності. Не слід перебільшувати багатозначність розглянутих фрагментів російськомовних повістей і вбачати символізм там, де його, можливо, і немає. Водночас не підлягає сумніву продуманість згадок про історичне минуле, про ті події та імена, що іноді перегукуються з сюжетом твору, а частіше – з сучасною авторові епохою, на що, очевидно, він і розраховував.

Ключові слова: історичний факт, підтекст, згадка, тлумачення, киеворуська доба.

Постановка проблеми. Підготування академічного видання Шевченкових повістей, над яким спільно працюють Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Інститут джерелознавства Наукового товариства імені Шевченка в Америці, передбачає, крім текстологічного, також розгорнутий реальний коментар. У процесі роботи виникла необхідність поглибленого вивчення згадок про киеворуську минувшину, які часом мають прихований історичний підтекст, що потребує адекватного прочитання в межах художньої цілості твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До окресленої проблематики вже зверталися Леонід Ушкалов [12] та Василь Ів. Яременко [17], чії міркування подекуди розвинуто, окремі припущення аргументовано відкинуто. Тож **мета статті** – виявити історичний підтекст імен та подій киеворуської доби, названих у Шевченкових повістях, також з'ясувати, враження від перебування в якому селі (Великий Листвен чи Малий Листвен) відбулися у фрагменті про

Лиственську битву в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали».

Виклад основного матеріалу. Наприкінці повісті «Близнецы» Шевченко у ліричному відступі нагадує про часи ще до появи Києва, спираючись на легенду про відвідини Андрієм Первозваним київських гір та його пророцтво: «Но чаще всего я лелею мое старческое воображение картинами золотоголавого, садами повитого и тополями увенчанного Киева. И после светлого, непорочного восторга, навеянного созерцанием красоты твоей неувядающей, упадет на мое осиротевшее старое сердце тоска, и я переносюся в века давноминувшие и вижу его, седовласого, маститого, кроткого старца с писаною большою книгою в руках, проповедующего изумленным дикарем своим и кровожадным и корыстолюбивым поклонникам Одина. Как ты прекрасен был в этой ризе кротости и любомудрия, святой мой и незабвенный старче!

И мы уразумели твои кроткие глаголы и тебя, как старого и ненужного учителя, не выгнали и

не забули. А одели тебя, как Горыню-богатыря, в броню крепкую, сначала осурили твое кроткое сердце усобицами, кровосмешениями и братоубийствами, сделали из тебя настоящего варяга и потом уже надели броню и поставили сторожить порабощенное племя и пришельцами поруганную, самим Богом завещанную тебе святыню» [16, т. 4, с. 109–110].

Тлумачення цього уривка викликало суперечки серед літературознавців. З подіями давньоруської історії та ранішого часу Шевченко міг ознайомитися за виданням «Історії держави Російської» («Истории государства Российского») Миколи Карамзіна (СПб., 1816–1829. Т. 1–12; наступні видання) чи безпосередньо за «Повістю временних літ» (Полное собрание русских летописей. СПб., 1843. Т. 2: Ипатьевская летопись; СПб., 1846. Т. 1: Лаврентьевская и Троицкая летописи) [14, т. 5, с. 201]. Очевидно, Шевченко знав літописну розповідь про те, як «Андрій <...> рушив по Дніпру вгору, і за приреченням божим прийшов і став під горами на березі.

А на другий день, уставши, сказал він ученикам своїм, які були з ним: «Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать божа, і буде город великий, і церков багато воздвигне бог». І зійшов він на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста. І, поклонившись богу, він спустився з гори сеї, де опісля постав Київ, і рушив по Дніпру вгору» [5, с. 3].

Як відомо, Одін – головне божество в пантеоні давніх скандинавів, бог війни, тобто його шанувальники – це літописні варяги. У наступному абзаці, вважає Станіслав Росовецький, розповідач повісті провадить знову ж таки про Київ, порівнюючи його з Горинею – казковим богатирем-велетнем, персонажем російських казок «Медведко, Усиня, Гориня і Дубиня богатири» [9, с. 250]. Однак в іншому місці монографії дослідник припускає, що може йтися не про Київ, а про билинного богатира. Як нагадує Росовецький, одягання Горині в броню не має аналогій у казках, натомість, на лубочних картинках Усиню Горинича, єдиного з богатирів, зображено в архаїчній кольчужі: «Чи не пригадалася Шевченкові лубочна картинка «Славный и сильный богатырь Усыня Горыныч»? Виходить, що Гориня – батько цього богатира-велетня (а може, й билинного Змія Горинича)» [9, с. 289–290]. Пригадування лубочної картини є цілком вірогідним, адже чимало з них Шевченко свого часу копіював. За одним із зображень, гравірованих на дереві, богатира представлено з величезними вусами, вдягнутий він у лус-

каті лати, скаче на коні, в руці меч [10, с. 188]. Водночас, схоже, у Шевченка мова йде таки про Київ, який розповідач порівнює з Горинею.

За Леонідом Ушкаловим, у цьому фрагменті письменник хотів сказати, що «колись давним-давно українці зробили з Христового апостола жорстокого й розбещеного поганина-вікінга, потім поставили його на сторожі своїх поневолених чужинцями душ – і так воно триває ще й досі» [12, с. 139]. Із таким тлумаченням не погодився Василь Яременко, помітивши в Шевченкових словах «історіософський аспект: наголошення на міжособних братовбивствах княжої доби й визначальному норманському (варязькому) чиннику у функціонуванні старокиївської держави (в тодішньому розумінні – державності)». І далі: «У тому уривку насамперед прочитується Шевченкове наголошення на цивілізаційному значенні християнізації України й осуд того, як тим набутком розпорядилися: одержавлення релігії з одночасним нехристиянським і, відповідно, нецивілізованим її використанням <...>» [17, с. 133].

У цитованому фрагменті повісті важко з упевненістю розмежувати звертання розповідача до Києва і апостола Андрія. Яременко має в рацію в тому, що Шевченкові йшлося головню про одержавлення релігії, використаної у князівську добу для легітимізації кровопролиття і тримання людей у покорі, що було кричущим викривленням основ християнського віровчення. Письменник недвозначно натякає і на ганебну роль православ'я, церкви як охоронця самодержавства в сучасній йому Російській імперії. В цьому та інших подібних відступах чи то пак історичних екскурсах визначальним стає мотив братовбивства, який своєрідно віддунує в сюжеті повісті «Близнецы».

Іронічне нагадування про літописні події містить повість «Несчастный». Лицемірна Мар'я Федорівна після смерті нелюбого їй чоловіка намагалася всіх упевнити, що невимовно страждає: «Около вечера гости навеселе разъехались по своим захолустьям, совершенно уверенные, что Марья Федоровна самая несчастная женщина во всем мире.

А Марья Федоровна, чтобы уверить их еще больше в своем ничем не тешимом горе, на другой день велела согнать со всего села баб и девок: «А мужиков не трогать, – сказала она, – они пусть делают свое дело», – согнать на господский двор с лопатами и мешками.

Когда собрались девки и бабы с помянутыми орудиями, она, вся в черном и в слезах, повела их

на могилу свого незабвенного ротмистра и повелела (подобно Ольге над Игорем) сыпать курган.

Работа началась. И в продолжение двух или трех недель черный курган высылся над прахом незабвенного ротмистра.

Марья Федоровна сама лично распоряжалась работами и при работах рекою разливалась, как говорили простосердечные работницы» [16, т. 3, с. 256].

У «Повісті временних літ» про наказ Ольги (бл. 910–969) насипати велику могилу над убитим чоловіком, київським князем Ігорем (? – 944) мовиться у контексті одного з етапів її жорстокої помсти древлянам за його смерть: «І послала вона [послів] до деревлян, кажучи так: «Се вже йду я до вас. Тож зготуйте медів много коло города, де ото вбили ви мужа мойого. Хай поплачу я над гробом його і вчиню тризну мужеві моєму». Вони ж, почувши [це], звезли медів вельми багато. А Ольга, взявши трохи дружини і йдучи без нічого, прийшла до гробу його і плакала по мужеві своєму. І повеліла вона людям своїм насипати могилу велику, а як вони насипали, звеліла тризну чинити. Після цього сіли деревляни пити, і звеліла Ольга отрокам своїм прислужувати перед ними. <...> І як упились деревляни, звеліла вона отрокам своїм пити за них, а сама відійшла звідти і потім наказала отрокам сікти їх. І посікли їх п'ять тисяч. А Ольга вернулася до Києва і спорядила воїв на рештки їх» [5, с. 33].

Яременко обережно припускає, що літописна Ольга в розумінні автора повісті могла керуватися такими ж облудними мотивами, як і Мар'я Федорівна [17, с. 116], тобто глибоку скорботу за чоловіком розігрувати. Не знати, наскільки щирими були сльози літописної Ольги, до приїзду на древлянську землю вона не мала змоги горювати над тілом чоловіка. Хай там як, але Ольга зберігала тверезий розум і дотримувалася наперед складеного плану порахунку зі своїми кривдниками. Цитоване порівняння засвідчує детальну обізнаність Шевченка з раннім періодом української історії.

Місцем розгортання подій у повісті «Близнецы» письменник обирає хутір поблизу Переяслава: «На правом берегу хотя и скудной, но знаменитой реки Альты расположен хутор старого сотника Сокиры, верстах в четырех от города Переяслава, словом, против того самого места, где бешеный честолюбец, окаянный Святополк, зарезал родного праведного брата своего Глеба <...>» [16, т. 4, с. 17]. Тут і далі в рукописі автор помилився – мало бути Бориса, адже Гліба вбито біля Смоленська. Син

Володимира Святославича Святополк Окаянный (978 або на початку 979 – 1019), князь туровський і київський, після смерті батька 1015 року руками найманців підступно вбив можливих конкурентів за київський престол – своїх молодших братів Бориса і Гліба. Їх обох руська церква канонізувала 1071 року. На думку Ушкалова, причиною Шевченкової помилки могла бути «дума» Кіндрата Рилєєва «Святополк» (1821), у якій великий київський князь постає в ролі убивці саме Гліба, а не Бориса. У пам'яті поета, що писав свою повість на засланні, могли зринуть слова: «Никто слезы не уронил / На прах отверженника неба, / И всех проклятье заслужил / Убийца – брат святого Глеба» [12, с. 137]. Такий здогад малоймовірний, бо в історичній довідці перед твором чітко вказано: «Святополк, сын Ярополка Святославича, усыновленный Владимиром Великим. Сей властолюбивый князь захватил великокняжеский престол и умертвил своих братьев: Бориса, Глеба и Святослава (в 1015 г.)». Під час поневірян по Богемії, за Рилєєвим, Святополку ввижалося: ««Злодей!» – казалось, вопиют / Ему лесов дремучих сени, / И всюду грозные бегут / За ним убитых братьев тени» [8, с. 21], тобто кількох братів, а не самого тільки Гліба. Схоже, сталася звичайна аберрація пам'яті в момент написання відповідного фрагмента повісті, адже для письменника, річ ясна, більше важив не колись прочитаний (можливо) текст Рилєєва, а спогад про власні враження.

Шевченко 10–20 серпня 1845 року, перебуваючи в Переяславі, змалював на хуторі Бабачиха у збудованій на місці вбивства церкви Бориса і Гліба (1839–1840) гранітний хрест св. Бориса [т. 8, № 126], а в «Археологічних нотатках» зазначив: «На месте, где по преданию убит князь Борис, построена недавно церковь (отсутствие всякого понятия о изящном, и снаружи, и внутри), в ней стоит у иконостаса величиною в три аршина серого гранита крест с высеченною надписью <...>» [16, т. 5, с. 216]. Хрест встановлено 1664 року (художник відтворив напис неточно). У написаній через дев'ять років повісті (1854) письменник передав замішування мальовничим краєвидом із цією самою церквою: «На левом берегу Альты выглядит из-за зеленых верб небольшая беленькая церковь, воздвигнутая иждивением христоролюбивых граждан г. Переяслава над тем самым каменным столбом, который знаменовал место убиения невинного Глеба [Бориса. – О. Б.]» [16, т. 4, с. 17]. Життє Бориса і Гліба Шевченкові було відоме, найвірогідніше, із Четгій Міней, або, можливо, інших

джерел. Локалізація подій повісті поблизу місця братовбивства Бориса, як і нагадування про історичний факт страшного злочину, готує читача до сюжету про братів-близнюків, що втілюють протилежні полюси людської природи.

У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» відомому пасажу про історичне минуле України («От берегов тихого Дона до кремнистых берегов быстротекущего Днестра – одна почва земли, одна речь, один быт, одна физиономия народа <...>» і далі [16, т. 4, с. 266–267] передусє побутова сценка, в якій розповідач із його родичем натрапляють на землях Курнатовського на «небольшое земляное четырехугольное укрепление. Точно такой формы и величины, как на поле около Листвена, близ Чернигова, где Мстислав Удалой резался с единокровным братом своим Ярославом, – с тою різницею, что лиственское укрепление засеивается хлебом, а в этом забытом историей бастионе догадливый хозяин сложил в скирды собранный с поля хлеб. Прежде боевая ограда теперь служит оградой плодов трудолюбивого земледельца. Отрадное превращение!» [16, т. 4, с. 265–266]. Побачене укріплення дає розповідчєві нагоду нагадати читачеві про Лиственську битву 1024 року між військами на чолі з Ярославом Мудрим (978 або 1-ша пол. 980-х років – 1054) і Мстиславом Володимировичем (? – 1036). За «Повістю временних літ», 1023 року, коли Ярослав перебував у Новгороді Великому, Мстислав пішов на Київ: «Та не прийняли його кияни, і він, пішовши, сів на столі в Чернігові» [5, с. 85]. Згодом «послав Ярослав [послів] за море по варягів, і прийшов [князь] Якун із варягами. А був Якун сей гарний, і накидка в нього злотою була виткана. І прийшов він до Ярослава, і Ярослав із Якуном рушив на Мстислава.

Мстислав же, почувши [про це], виступив супроти них обох до [города] Листвена. Мстислав при цім звечора приготував до бою дружину і поставив сіверян у чоло проти варягів, а сам став із дружиною своєю по обох крилах. І настала ніч горобина, і була пїтьма, і громи, і блискавка, і дощ. І сказав Мстислав дружині своїй: «Підемо на них!».

І пішов Мстислав, а Ярослав – насупроти, і зступилися в лоб варяги з сіверянами, і трудилися варяги, рубаючи сіверян, а після цього рушив у наступ Мстислав із дружиною своєю і став сікти варягів, і була січа сильна. Коли спалахувала блискавка, то виблискувало оружжя, і була гроза велика, і січа сильна і страшна. Побачивши ж Ярослав, що його перемагають, побіг із Якуном, князем варязьким, і Якун тут загубив накидку

золотую. І Ярослав прийшов тоді до Новгорода, а Якун пішов за море.

Коли ж Мстислав засвіта на другий день побачив, що лежать посічені із своїх сіверяни і варяги Ярославові, він сказав: «Хто сьому не рад? Се лежить сіверянин, а се варяг, а своя дружина ціла». І послав Мстислав услід за Ярославом [посла], говорячи: «Сиди ти на столі своїм у Києві, оскільки ти єси старший брат, а мені хай буде ся сторона» [5, с. 85–86].

1026 року брати уклали мир, за яким Ярославу дісталосє Правобережжя з Києвом, а Мстиславу – Лівобережжя з Черніговом. Вони разом управляли Руссю аж до смерті Мстислава, після чого Ярослав став самовладним правителем держави [1, т. 6, с. 161].

У Карамзіна битву за літописом описано так: «Знаменитый варяг Якун пришел на помощь к Ярославу. Сей витязь скандинавский носил на больших глазах шитую золотом луду или повязку; едва мог видеть, но еще любил войну и битвы. Великий князь вступил в область Черниговскую. Мстислав ожидал его у Листвена, на берегу Руды; ночью изготовил войско к сражению; поставил северян или черниговцев в середине, а любимую дружину свою на правом и левом крыле. Небо покрылось густыми тучами – и в то самое время, когда ударил гром и зашумел сильный дождь, сей отважный князь напал на Ярослава. Варяги стояли мужественно против северян: казалось, что ужас ночи, буря, гроза тем более остервеняли воинов, при свете молнии, говорит летописец, страшно блистало оружие. Храбрость, искусство и счастье Мстислава решили победу: варяги, утомленные битвою с черниговцами, смятые пылким нападением его дружины, отступили. Вождь их, Якун, бежал вместе с Ярославом в Новгород, оставив на месте сражения златую луду свою. На другой день Мстислав, осматривая убитых, сказал: «Мне ли не радоваться? Здесь лежит северянин, там варяг; а собственная дружина моя цела». Слово недостойное доброго князя: ибо черниговцы, усердно пожертвовав ему жизнь, стоили по крайней мере его сожаления» [2, с. 19–20].

Найбільш вірогідно, що Шевченко читав Карамзіна, чия «Історія...» в 1820–1830-х роках набула величезної популярності в Росії, тим більше, що поет у кінці 1830-х, як відомо, мав завдяки Карлу Брюллову доступ до бібліотеки-магазину Олександра Смірдіна. На користь Карамзіна свідчить і те, що в його «Історії...» згадано прозвання Мстислава «Удалым» [2, с. 21] (як і в Шевченка), відсутнє в літописі.

Насправді достовірних доказів Шевченкових відвідин Малого Листвена немає, бо в середині XIX ст. не було певності, в якому селі локалізувати літописний Листвен: Малому Листвені чи Великому Листвені. Опанас Шафонський ще у 1786 році, згадуючи про літописне місто Листвен, визнавав: «Нет никаких описаний, которое из сих двух сел было местечко Листвено» [13, с. 198]. Питання остаточно і переконливо розв'язано на археологічному матеріалі тільки 1984 року [3, с. 62–74]. З-поміж численних прихильників ототожнення літописного міста з Великим Лиственом і Малим Лиственом варто виокремити тих, чії публікації вийшли до часу Шевченкової смерті. Костянтин Неволін був прихильником Великого Листвена [7, с. 433], тоді як Михайло Марков – Малого Листвена [6, с. 18–20]. Навряд чи Шевченко знав їхні вузькофахові розвідки. Але залишається питання, в якому Листвені побував Шевченко, вважаючи його літописним містом?

У довідці Григорія Зленка в «Шевченківській енциклопедії» цитату з повісті пов'язано з Великим Лиственом [14, т. 1, с. 597], тобто дослідник не знав про публікацію 1984 року та, очевидно, запозичив інформацію з «Шевченківського словника» [15, с. 198]. Якщо поет насправді побував на місці літописної битви, то, отже, неподалік Малого Листвена. Інша справа, що він міг розглянути відвідану місцевість біля Великого Листвена як історичну.

У Шевченкові часи обидва села, які нині входять до складу Чернігівського району (Малий Листвен – Ріпкинської селищної територіальної громади, а Великий Листвен – Тупичівської сільської), мали ті самі назви, що й тепер, та належали до Городнянського повіту Чернігівської губернії [11, с. 56, 42]. Якому із двох сіл відповідає Шевченків опис у повісті? Комплекс археологічних пам'яток у Великому Листвені складається з городища з валом, групи поселень і курганного могильника, який нині втрачено [3, с. 65–66]. Аналогічно комплекс пам'яток у Малому Листвені – із двох городищ із валами, двох поселень і курганних могильників [3, с. 66]. Колись великий курганний могильник на північно-східній околиці села та в урочищі Кургань майже повністю знищено [3, с. 70].

Шафонський зауважує, що в Малому Листвені «стоит древний земляной высокий круглый вал, лесом обросший» [13, с. 197], тоді як у Шевченковій повісті – «лиственское укрепление засевається хлебом». Але за півстоліття місцевість

могла, звісно, докорінно змінитися. Навпроти іншого села – Листвен, пише далі Шафонський, через річку Руду стоїть «древняя земляная крепость» [13, с. 198]. Важливіше тут те, що друге село він називає Лиственом, а не Великим Лиственом, що, ймовірно, відповідало розмовній практиці не тільки у кінці XVIII ст., а й набагато пізніше. Село (Великий) Листвен розташовано порівняно недалеко Седнева (близько 20 км), де поет гостював у кінці лютого – у квітні 1846 року та в березні 1847-го [14, т. 5, с. 698–699], тоді як Малий Листвен лежить у трохи інший бік від Чернігова – на північний захід. Немає відомостей про Шевченкові поїздки в тому напрямку чи поблизу.

Сукупність цих ознак дає підстави стверджувати, що Шевченко під час перебування у Седневі відвідав розташований неподалік (Великий) Листвен, який місцеві називали Лиственом, і ототожнив його із літописним містом відповідно до тогочасного рівня історичних знань. У наведеному фрагменті з повісті Шевченко наголошує на уособі між рідними братами, які мали би не задовольняти власні амбіції, а дбати про благо вітчизни та її людей, адже розбрат завжди несе тільки лихо. Мирне хліборобське використання колись грізних укріплень викликає в розповідача цілковите схвалення.

Часи Андрія Боголюбського (бл. 1120–1174) – князя вишгородського (1149–1150, 1155), пересопницького (1150–1151), владимири-суздальського (1155–1174) згадує Кирило в повісті «Варнак»: «А третий, самый большой [погреб. – О. Б.], – около Киева, за оградой Китаевской пустыни – в лесу же. Это были огромные пещеры, вырытые, как кажется, во время Андрея Боголюбского. На горе, в которой вырыты пещеры, заметны и до сих пор следы земляных укреплений, может быть, ограды его загородного терема» [16, т. 3, с. 142]. Після смерті київського князя Ростислава Мстиславича, свого брата в перших, Андрій Боголюбський доручив синові Мстиславу заволодіти Києвом, що той і зробив 12 березня 1169 року разом з чернігівськими Ольговичами та іншими південно-руськими князями [1, т. 1, с. 84]. Тоді місто було жорстоко розграбоване і спалене. Свято-Троїцька Китаєва пустинь – православний чоловічий монастир, розташований на південній околиці Києва, в урочищі Китаї. Виник на місці скиту ченців Києво-Печерської лаври у XVI або XVII ст. На території залишків давньоруської фортеці – городища біля пустині зберігся печерний монастир (його датування дискусійне: XII–XIII або XVII–XVIII ст.) [1, т. 4, с. 305]. Китаївське городище

укріплене трьома лініями валів та ровів. Висота валу першої лінії, яка добре збереглася до нашого часу, місцями сягає 1 м, ширина в основі – 2–3 м, висота валу другої лінії – 1,5 м [4, с. 44]. Очевидно, саме про ці укріплення йдеться в повісті.

Шевченко, мабуть, дотримувався церковної легенди, яка приписувала Боголюбському заснування Китаївської пустині. За повідомленням «Синопису Київського», той перед хрещенням називався Китаєм, нагадує Яременко [17, с. 126]. На переконання історика, «постать Андрія Боголюбського в повісті має символічне значення» [17, с. 127]. Втім, натягнутим видається пояснення, що Кирилова згадка про ймовірну «ограду загородного терема» князя «на горі» та розповідь про гучне бенкетування в печерах під тією горою «в виду Китаевской обители», коли розповідач «думал окунуть свою грязную совесть в дорогом вине», а «святыя отцы и не подозревали этого», – «це нагадування/вказівка уважному читачеві на розбійницькі дії стосовно України та псевдохристиянськості самого Андрія Боголюбського; на те, що “низи” тільки повторюють практику “верхів”» [17, с. 127]. У повісті, якщо бути точним, так: «В этих-то пещерах пировал я по несколько дней со всем своим товариством в виду Китаевской обители, а святыя отцы и не подозревали этого» [16, т. 3, с. 142]. І лише через 35 рядків нижче: «Я думал окунуть свою грязную совесть в дорогом вине, но не тут-то было!» [16, т. 3, с. 142]. У кожному разі Шевченко розрахову-

вав на освіченість читача, який мав би знати про страшне спустошення Києва 1169 року: «Узятий же був Київ місяця березня у дванадцятий [день], у середу другої неділі посту. І грабували вони два дні увесь город – Подолля, і Гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю. І не було помилювання анікому і нізвідки: церкви горіли, християн убивали, а других в’язали, жінок вели в полон, силоміць розлучаючи із мужами їхніми, діти ридали, дивлячись на матерів своїх. І взяли вони майна безліч, і церкви оголили од ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали всі [ці] смольняни, і суздальці, і чернігівці, і Олегова дружина, – і всі святині було забрано. Запалений був навіть монастир Печерський святої Богородиці поганими, але бог молитвами святої богородиці оберіг його од такої біди» [5, с. 295]. Тож згадка в повісті виявилася більш ніж красномовною, хоч треба визнати, що Шевченко не був надто певним у своїх відомостях (оте «кажется» – геть не випадкове).

Висновки. У підсумку згадками про києво-руську добу Шевченко сягав витоків української історії, стверджуючи її тяглість від X ст. до його сучасності. Мабуть, не варто перебільшувати багатозначність розглянутих фрагментів російськомовних повістей і вбачати символізм там, де його, можливо, і немає. Водночас годі заперечити продуманість нагадувань про історичне минуле, про ті події та імена, що іноді перегукуються з сюжетом твору, а частіше – з сучасною авторові епохою, на що, очевидно, він і сподівався.

Список літератури:

1. Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2003–2013.
2. Карамзин Н. История Государства Российского. Изд. 4-е. Т. 2. Санкт-Петербург : иждивением книгопродавца Смирдина, 1833, 330, 96 с.
3. Коваленко В. П., Шекун А. В. Летописный Листвен // Советская археология. 1984. № 4. С. 62–74.
4. Кубишев А. І. Стародавній Китаїв // Археологія. 1964. Т. XVII. С. 43–57.
5. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. Київ : Дніпро, 1989. XVI, 591 с.
6. Марков Н. С. О городах и селениях в Черниговской губернии, упоминаемых в Нестеровой летописи, как они в оной следуют по порядку годов. [Санкт-Петербург, 1815]. 60 с. Отг. с частич. переверсткой из журн.: Периодическое издание о успехах народного просвещения. 1815. № 40. С. 155–208.
7. Неволин К. А. Исследования о городах русских. Общий список русских городов // Журнал Министерства внутренних дел. 1844. Ч. 8. С. 399–469.
8. Рылеев К. Ф. Думы / изд. подгот. Л. Г. Фризман. Москва : Наука, 1975. 254 с. (Литературные памятники).
9. Росовецкий С. Шевченко і фольклор, 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Критика, 2015. 480 с.
10. Русские народные картинки / собрал и описал Д. Ровинский. Кн. 1: Сказки и забавные листы. Санкт-Петербург : тип. Акад. наук, 1881. XVI, 510 с.
11. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. 48: Черниговская губерния: ... по сведениям 1859 года / обраб. Н. Штигицом; сост. и изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел. Санкт-Петербург : изд. Центр. стат. ком. Мин. внутр. дел, 1866. LX, 229 с.
12. Ушкалов Л. Мотиви «Повісті минулих літ» у творчості Тараса Шевченка // Ушкалов Л. В. Сковорода, Шевченко, фемінізм... Статті 2010–2013 років. Харків : Майдан, 2014. С. 131–139.

13. Шафонский А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малые России, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским. В Чернигове, 1786 г / изд. М. Судинко, пред. Временной комис. ... при киевск. воен., подольск. и волынск. ген.-губернаторе. Киев : Университетская тип., 1851. XXII, 697 с.
14. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Київ : НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012–2015.
15. Шевченківський словник: у 2 т. Т. 1. Київ : УРЕ, 1976. 416 с.
16. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. Київ : Наукова думка, 2001–2014.
17. Яременко В. І. Княжа доба української історії й Тарас Шевченко: спроба історіософського прочитання // Український історичний журнал. 2017. № 1. С. 114–139.

Boron O. V. KYIVAN RUS PAST IN SHEVCHENKO'S STORIES: HISTORICAL CONNOTATIONS

Preparing the academic edition of Shevchenko's stories, which is jointly done by Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Institute of Source Studies at the Shevchenko Scientific Society, USA, involves, in addition to a textual one, a detailed real-life commentary. In the course of the work, it has become necessary to study in depth the references to the Kyivan Rus past, which sometimes have some hidden historical connotations that require an adequate reading within the artistic integrity of the work. Leonid Ushkalov and Vasyl Iv. Yaremenko already addressed this issue, and their arguments are developed in the article, with some assumptions being rejected with reason.

The purpose of the article is to reveal the historical connotations of the names and events of the Kyivan Rus era mentioned in Shevchenko's stories, and to find out the impressions of the stay in which village (Velykyi Lystven or Malyi Lystven) are reflected in the episode of the Battle of Lystven in the story "A Walk with Pleasure and Not Without Some Moral". Based on a few features, the author proves that during his stay in Sedniv in 1846 and 1847, Shevchenko visited the nearby (Velykyi) Lystven, called Lystven by the locals, and identified it with the town, mentioned in the chronicle, in accordance with that time level of historical knowledge.

The author of the article concludes that by recalling the events of the Kyivan Rus era, Shevchenko thus affirmed the continuity of Ukrainian history from the 10th century to his present. One should not exaggerate the ambiguity of the episodes of Russian-language stories under consideration and see symbolism where it may not exist. At the same time, there is no doubt that the references to the historical past, to the events and names that sometimes echo with the plot of the work, and more often with author's contemporary era were thoughtfully done, which is obviously what he counted on.

Key words: *historical fact, connotations, mention, interpretation, the Kyivan Rus era.*